

Katsaus

numero 1 1960

Reijo Wilenius:	Nykyaikaisen moraalin luonnos I
Pekka Lounela:	Mitä Suomessa saa puhua?
	Vääryys ja väärinkäsitys
Juhani Suna:	Grafiikkaa
Kalle Lindgren:	Bysantion
	Neuvostokirjallisuus suojaään
	kaudella
Pekka Lounela:	Kirjailtua
Silmäyksiä:	Veikko Anttila: Kaupunkilai-
	suutta ja nousukkuutta
	Erno Paasilinna: Romaanin hätä
	Oi kallis Suomenmaa

KULTTUURI – POLITIIKKA – TALOUS

Katsaus

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki, Fredrikinkatu 36 B 36, puhelin 6249 78

Vuositulo 350 mk. Irtonumero 90 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä lehden postisiirtotiliä 94711 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Ilmestyy kuudesti vuodessa

Neljäs vuosikerta

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

NYKYAIKAISEN MORAALIN LUONNOS

Reijo Wilenius

I IHMISEN MORAALINEN TOIMINTA

1. Niinsanottu moraalinen ajattelumme ja kielenkäyttömme kaipaa perusteellista, juuriin asti ulottuvaa uudistusta.

Kysymys ei ole siitä, että tietäisimme, mitä moraali on, ja nämä periaatteet olisi vain ajettava läpi. On asetettava kysymyksen alaiseksi koko tämänhetkinen tapamme puhua ja ajatella moraalista. Siinä on tapahtunut vaarallinen painopisteen siirtymä, harhautuma, josta äänekkäimmät moraaliset apostolimme eivät näytä tietävän mitään.

Tämä harhautuma voidaan kuvata usealta eri taholta. Mielenkiintoisimpia ja järkyttävimpiä todistuskappaleita on 'velvollisuuden' ynnä muiden nykyään käypien moraalisten käsitteiden käyttö Auschwitzin keskitysleirin komendantin Rudolf Hössin omaelämäkerrallisissa muistiinpanoissa. Höss teki aina kiitettävästi velvollisuutensa, eli tietysin mitoin varsin säädyllistä elämää, ja tuli isänmaataan puolustaessaan tappaneeksi kolmatta miljoonaa ihmistä.

Hössin moraalinen kielenkäyttö ei muodosta mitään erillistä saareketta nykyisessä maailmassa. Se on nähdäkseni vain selventävä esimerkki yleisestä kehitystilanteesta.

2. Juuriin asti ulottuva uudistus edellyttää, että tunnemme nykyään yleisen ajatustapamme *juuret*. Arvokkaan vihjeen tässä etsinnässä antaa Wittgensteinin jälkiä seuraava G. E. M. Anscombe, jonka tutkielma »Intention» tuntuu antavan erinomaisia virikkeitä moraalille filosofialle. Anscombe sanoo (§ 41, alahuom.): »Kannattaa panna merkille, että käsitteet 'velvollisuus' ja 'velvoitus' ja se mitä nykyään sanotaan 'pitämisen' käsitteen 'moraaliseksi' merkitykseksi ovat jätteitä etiikan käsittämistä *laiksi*. Mikään näistä käsitteistä ei esiinny Aristoteleella.»

Kun edellä puhuin vaarallisesta painopisteen siirtymisestä moraalisessa ajattelussamme, voin nyt täsmentää sitä seuraavasti: Kun vielä Aristoteles ja Tuomas Akvinolainen käsittivät moraalin ihmisen luonnolliseksi elämänmuodoksi, jossa hän toteuttaa hänelle ominaisia kykyjä ja taipumuksia, on moraalin käsittäminen *laiksi, joka on peräisin jostakin ihmisen ulkopuolelta*, kohdistanut huomiomme aivan väärään suuntaan.

On tapahtunut tuhoisa ja kohtalokas siirtymä, jota eksistenssifilosofian kielellä voitaneen nimittää eetillisten käsitteiden *toisentumiseksi* tai *epäihmistymiseksi*. Tämä ei ole tapahtunut vain kristillisessä moraalissa, vaan myös siinä, mitä sanomme maalliseksi.

3. En tarkoita, että moraalin käsittäminen laiksi (jonka eräs alkulähde on Anscomben mukaan Vanhassa Testamentissa), joutaisi velvollisuuksiin kaikkineen heitettäväksi yli laidan. 'Velvollisuus' ja 'velvoitus' ovat ymmärtääkseni moraalisen maailman *pinta-* tai *reuna-*ilmiöitä. Ne kääntyvät ihmiselle ja ihmiskunnalle tuhoisiksi vain, ellei oteta huomioon, mitä on pinnan alla ja reunojen sisäpuolella.

4. Näyttää siltä, että löytääksemme hyviä nykyaikaisen moraalin rakennuskiviä meidän on palattava Aristoteleen ja Tuomas Akvinolaisen ajatusmaailmaan. Niissä on vuosituhansien kuluessa säilynyt merkittävä tuoreus ja elämänläheisyys.

Moraalisen ajattelun peruskivi, jonka löydämme Aristoteleelta, on *funktion* käsite.

Miksi käyttää vierasperäistä funktio-sanaa? Miksi en käytä kauniita suomalaisia vastineita *tehtävä, toiminto, toiminta*, joita Nykysuomen Sanakirja ehdottaa? Koska nämä eivät ole sen vastineita. Sensijaan The Concise Oxford Dictionary johtaa meidän oikeille jäljille kun se määrittelee funktio-sanana *sattuvasti*: »*Jollekin ominainen toiminta*».

Ihmisen funktio olisi siis: ihmiselle ominainen toiminta.

Tämä ei kuitenkaan sano vielä paljoa.

5. Aristoteles sanoo (*Ethica Nicomachea*, 1097b23—33): »Näyttää kuitenkin luultavasti lattealta kun sanotaan, että korkein päämäärä on onnellisuus, ja asia kaipaa tarkempaa selitystä. Sellainen voidaan kenties antaa, jos ensin määritellään ihmisen funktio. Sillä aivan samoin kuin katsotaan, että huilunsoittajan, kuvanveistäjän tai minkä tahansa taiteilijan tai yleensä kaikkien olioiden, joilla on jokin funktio tai toiminta, päämäärä ja hyvyys on juuri niiden funktiossa, niin näyttäisi olevan laita myös ihmisen kohdalla, jos ihmisellä on funktio. Onko siis kirvesmiehellä ja nahkurilla ominainen toimintansa, mutta ihmisellä ei? Syntykö hän ilman funktiota?»

Aristoteles katsoo, että kun ihmisen tosiasiallinen luonto kaikilta puolilta tutkitaan, saadaan selville ihmiselle ominainen toiminta eli funktio. Tässä toiminnassa on ihmisen eetillinen ja moraalinen hyvä.

6. Niin kuivalta ja tarkoituksettomalta kuin sellainen sanaselittely yleisiin moraalisiin vuodatuksiin tottuneessa mielessämme ehkä tun-

tuukin, on meidän vielä katsottava, mitä muuan huomattava Aristoteles-tulkitsija, H. H. Joachim, ilmoittaa funktio-sanan käytöstä.

Joachim sanoo (The Nicomachean Ethics, a Commentary, s. 49 s.): »Kun nimitämme jotakin ihmistä hyväksi tai pahaksi, meillä voi olla mielessämme erilaisia päämääriä tai erilaisia funktioita. Me puhumme esim. hyvästä muusikosta, hyvästä teurastajasta, hyvästä asianajajasta, hyvästä valehtijasta. Mutta kun nimitämme jotakin ihmistä moraalisesti hyväksi tai moraalisesti pahaksi, olemme taipuvaisia englanninkielessä (ja samoin suomenkielessä — R. W.) unohtamaan, että meillä täytyy tässäkin olla mielessämme jokin päämäärä tai funktio, jos arvostelma tahtoo olla mielekäs. Platon ja Aristoteles eivät koskaan unohthaneet tätä ... Moraalisesti hyvä on ihminen, joka osoittaa kelpoisuutensa ja kyvykkyytensä toteuttamalla ihmisluonnon parhaimmillaan ja kokonaisuutena.»

7. Ihmisen funktio olisi siis »ihmisluonnon toteuttaminen parhaimmillaan ja kokonaisuutena». Tämä on kuitenkin vain epämääräisen kaunis fraasi, ellemmepysty suurin piirtein luonnehtimaan, *mitä* se on ja *miten* siihen tullaan.

Edelliseen kysymykseen vastaa alustavasti Aristoteleen suuri kristillinen oppilas Tuomas Akvinolainen. Hän käyttää skolastiikan kieltä, joka tuntuu meistä ehkä kaukaisemmalta kuin Aristoteleen yksinkertainen puhe.

Akvinolainen sanoo (Summa Theologica, II—I, Q. 94, Art. 2): »Koska kuitenkin hyvällä on päämäärän luonne, ja pahalla sille vastakkainen luonne, on niin, että kaikki ne asiat, joihin ihmisellä on luonnollinen taipumus, tajutaan luonnostaan järjellisesti hyväksi, ja niinuodoin pyrkimisen kohteiksi, ja niiden vastakohdat pahoiksi, ja välttämisen kohteiksi. *Niin ollen on luonnollisen (moraalisen) lain määräysten järjestelmä luonnollisten taipumusten järjestelmän mukainen.* (Allev. R. W.) Sillä ensiksikin on ihmisellä taipumus siihen hyvään, joka on sopusoinnussa sen luonnon kanssa, joka hänellä on yhteinen kaikkien olioitten kanssa, nimittäin sikäli kuin jokainen olio pyrkii säilyttämään luontonsa mukaan oman olemassaolonsa; ja tämän taipumuksen perusteella se mitä tarvitaan ihmiselämän säilyttämiseen ... kuuluu luonnolliseen (moraaliseen) lakiin. Toiseksi on ihmisellä taipumus asioihin, jotka kuuluvat hänelle spesiaalisemmin, sen luonnon mukaan, mikä hänellä on yhteinen muiden eläinten kanssa; ja tämän taipumuksen perusteella sanotaan luonnolliseen (moraaliseen) lakiin kuuluvan niiden asioiden, jotka luonto on opettanut eläimille ja joita ovat seksuaalinen seurustelu, jälkeläisten kasvattaminen ja niin edelleen. Kolmanneksi ihmisessä on taipumus hyvään, joka on hänen järkensä luonnon mukainen, mikä luonto on hänelle ominainen. Siten on ihmisellä luonnollinen taipumus totuuden tietämiseen Jumalasta sekä yhteiskunnassa elämiseen; ja tässä suhteessa kaikki, mikä kuuluu tähän taipumukseen, kuuluu luonnolliseen (moraaliseen) lakiin: esim. kaihtaa tietämättömyyttä, välttää niiden ihmisten loukkaamista, joiden keskuudessa joutuu elämään, sekä muut sellaiset asiat, jotka liittyvät yllä mainittuun taipumukseen.»

Tätä voidaan pitää hyvänä yleispiirteisenä esityksenä siitä, *mitä* on ihmisen funktio, eli ihmisen moraalinen toiminta.

8. Moraali, käsitettynä ihmisen funktioksi, ei kuitenkaan ole aivan niin yksinkertainen asia kuin Akvinolaisen esityksestä voisi päätellä. Sillä ensi näkemältä tuo kohta kenties antaa aihetta siihen hauskaan ja harmittomaan ajatukseen, että ihmisen tulee yksinkertaisesti antautua luontumustensa vietäväksi.

Oikeampaan osuu Akvinolaisen ajatusten tulkitseminen siihen suuntaan, että ihmisen moraalinen elämä on hidasta ja vaivalloista *kasvamista* ihmisen funktioon, hänelle ominaiseen toimintaan, tai sen *etsimistä*.

Tuskin kukaan on sattuvammin kuvannut tätä kasvamisen ja etsimisen tapahtumaa kuin vanha Goethe viimeisessä kirjeessään Wilhelm v. Humboldtille (17. 3. 1832):

»Eläimiä opettavat niiden orgaanit, sanottiin antiikin aikoina; minä lisään: ihmisiä samaten; ihmisillä on kuitenkin se etu, että he voivat puolestaan opettaa organejaan.» Goethe jatkaa, että »jokaiseen toimintaan, jokaiseen kykyyn tarvitaan jotakin synnynnäistä, joka vaikuttaa itsestään», jolla on »sääntö» itsessään. »Mitä varhemmin ihminen huomaa, että on olemassa jokin käsityö, että on olemassa jokin taito, joka auttaa ihmisen luonnollisten taipumustensa säännönmukaiseen kehittämiseen, sitä onnellisempi hän on...

»Ihmisen organeissa liittyvät harjoituksen, oppimisen, miettimisen, onnistumisen, epäonnistumisen, myötätuulen ja vastuksen ja yhä uuden miettimisen avulla hankitut ominaisuudet synnynnäisiin, niin että syntyy kokonaisuus, joka saattaa maailman ihmetyksen valtaan.»

Tätä voidaan pitää alustavana selvityksenä, *miten* ihminen löytää ominaisen toimintansa.

9. Mutta voidaanko ihmisen luonnollisten taipumusten varaan rakentaa minkäänlaista moraalia, kuten Aristoteles, Akvinolainen ja Goethe tekevät? Eivätkö ihmisen luonnolliset taipumukset ole päinvastoin pahoja? Sellainen on ainakin aikamme yleinen käsitys: ihminen on 'luonnostaan paha', 'järki on voimaton', ja moraalit on siksi ikäänkuin *ulkoapäin* moukaroitava ihmisen pahaan luontoon. (Läikäisy moraalista.)

Näyttää kuitenkin siltä, että aikamme ajatustapa on tässäkin suuntautunut yksipuolisesti. Prof. G. H. von Wright huomauttaa asiasta eräässä kirjoituksessaan (Nya Argus 1—2, 1959): »Nykyaikaisessa ajattelussa vallitsee psykologian edistysaskelten edesauttama, nähdäkseeni epäterve suuntaus, joka pyrkii näkemään ihmisen liian suuressa määrin viettiensä ja olosuhteiden uhrina. Järjen merkitys on aliarvioitu. Tuomas Akvinolaisen oppi inhimillisestä toiminnasta ilmaisee maltillista rationalismia, joka kannattaa ottaa huomioon nykyhetken keskustelussa ihmisestä.»

10. Kukaan ei tietysti voi kieltää sitä tosiasiaa, että ihminen on *myös* paha, että hänessä kytee ja purkautuu jatkuvasti niin hänelle itselleen kuin hänen ympäristölleen tuhoisia voimia. Tapahtuuhan planeetallamme joka viides sekunti murha. Tämä on varmaa; epävarmaan on sensijaan, voidaanko ihminen julistaa *luonnostaan* pahaksi ja *täysin* voimattomaksi tuhoisien viettien välikappaleeksi. Uskon, että voimme tässäkin asiassa kääntäytyä luottamuksellisesti Aristoteleen puoleen. Kysymys on siitä, miten ihmisen pahuus tulkitaan.

Aristoteles puhuu (Joachim, emt., s. 108 s.) kahdenlaisista *kyvyistä*, rationaalisista ja ei-rationaalisista. Jälkimmäisillä hän tarkoittaa lähinnä sitä, mitä myöhemmin on sanottu luonnonvoimiksi: ne toteutuvat 'välttämättä', niihin nähden ei ole 'valinnanvaraa'. Rationaalisilla kyvyillä hän tarkoittaa varsinaisia inhimillisiä kykyjä. Hän nimittää niitä myös 'kahden vastakohdan kyvyiksi'. Inhimillisissä kyvyissä piilee ikäänkuin kaksi mahdollisuutta, tai kaksi päämäärää, ja on ainakin *jossain määrin* ihmisen vapaassa valinnassa — mihin myös kasvatus myötä- tai vastavaikuttaa — kumpaa mahdollisuutta hän ryhtyy toteuttamaan, tai toteuttaako hän kumpaakaan. Niinpä samat kyvyt, jotka

oikeaan suuntaan käytettyinä ja kehitettyinä luovat hyvän lääkärin, voivat luoda myös myrkyttäjän (tai KL-lääkärin). Samoissa kyvyissä piilee siis hyviä ja pahoja mahdollisuuksia, ja ihmisen pahuus voidaan tulkita siten, että siinä purkautuvat nuo pahat, itsellemme ja ympäristöllemme tuhoisat mahdollisuudet.

11. Vaikka kysymys siitä, onko paikallaan puhua *valinnanvarasta* tässä yhteydessä, kuuluu seuraavan kirjoituksen piiriin, yritän valaista sitä jossain määrin jo tässä. (Voidaan myös viitata siihen, mitä Goethe edellä sanoi: orgaanit ohjaavat ihmistä, mutta myös ihminen orgaanijaan.) Käytän jälleen hyväkseni Anscomben edellä mainittua tutkimusta, jossa tuntuu uudenlaisen moraalisen ajattelutavan 'aamunsa-rastus'.

Asia, jota Anscombe tutkii, on ihmisen *tarkoituksellinen toiminta*. Hän toteaa — jos suuresti yksinkertaistan hänen tuloksiaan — että ihmisellä on siitä kahdenlaista tietoa, *sisäistä* ja *ulkopuolista*. Ihminen voi tarkastella omaa tarkoituksellista toimintaansa ikäänkuin ulkopäin, samalla tavalla kuin toiset ihmiset sitä tarkastelevat. Mutta sen lisäksi hänellä on toiminnastaan 'sisäpuolista' tietoa, *välitöntä tajua aikomuksistaan, tarkoituksistaan ja päämääristään*. (Tämähan on mitä arkisin tosiasia, mutta nykyajan psykologian yleisen behavioristisen suuntauksen vuoksi se on sivuutettu liian vähällä.) Ihminen tajuaa, miten hänessä herää aikomuksia, miten hänen toimintaansa liittyy tarkoituksia. Kenelläkään toisella ei ole *tätä* näkökulmaa hänen toimintaansa.

Näitä Anscomben ajatuksia haluaisin kehittää seuraavalla tavalla. Jos ihminen harjaantuu näkemään tämän sisäisen näkökenttensä hämärässä, hän alkaa vähitellen erottaa (lukemattomien harhaiskujen jälkeen, joiden tuhoisuuden osoittaa puolestaan tuo toinen, ulkopuolinen näkökulma, jota ystävälliset kanssaihmiset ovat niin kärkkäitä häneen soveltamaan), *mitkä* aikomukset, tavoitteet, tarkoitukset ja päämäärät ovat hänelle ja yhteiskunnalle hyviä ja oikeita. *Mitkä* aikomukset auttavat häntä toteuttamaan omaa ihmisluontoaan 'parhaimmillaan ja kokonaisuutena'. *Mihin* tarkoituksiin hän voi kohdistaa ja heittää voimansa.

Tässä näyttää olevan ihmisen valinnanvara elämän tuskallisessa yritys-ja-erehdys-kulussa.

MITÄ SUOMESSA SAA PUHUA JA MITÄ EI?

Pekka Lounela

Tasan 70 vuotta sitten julkaisi ensimmäisen näytenumeronsa lehti, jonka muistolle meidän oikeastaan pitäisi aluksi viettää pieni hiljainen hetki. Nyt se on kuollut eikä sen sijaa ole kyetty täyttämään. Sen tilauskehoituksen alla oli yhden toimittajan ja kahden kirjailijan — Juhani Ahon ja Arvid Järnefeltin — nimet. Sen toimitukseen kuuluivat samanaikaisesti Kasimir Leino, Santeri Ingman, Juhani Aho, Arvid Järnefelt, Eero Erkko. Kulissien takana, Kuopiosta, hoputti Minna Canth. Eino Leino oli loistavin sen palvelukseen pestattu kynäritari. Tämä lehti oli Päivälehti, valistuneen ja vapaamielisen ajattelutavan tulkki.

Mutta me tulimme tänne viettääksemme äänekästä hetkeä. Eino Leinon elämäkerran lukija joutuu toteamaan, miksi suurimman poliittisen kirjailijamme tuotteita yhä harvemmin nähtiin Päivälehdessä seuraajan, Helsingin Sanomien palstoilla. Lehden henki oli käynyt hänelle vieraaksi, se ei enää tarjonnut hänen vapaamielisille ja samalla radikaaleille aatteilleen kaikupohjaa. Mutta jos Eino Leino eläisi tämän päivän Suomessa, hän ei saisi todellisia mielipiteitään julkisuuteen missään yli 2000 kappaleen painoksena ilmestyvässä sanoma- ja aikakauslehdessä ajoittain Ylioppilaslehteä ehkä lukuunottamatta. (KATSAUKSEN painos on 2000. — Toimituksen huom.) Senttarina, vaarattomana humoristina tai ammattiarvostelijana hän tietenkin saisi sanansa kuuluviin. Suomessahan on sanan vapaus.

Sananvapautta on pyritty selittämään siten, että vapaata on kaiken sen sanominen, mihin juristit ja pornografiasensuuri eivät pääse pykälien voimalla käsiksi. Pamfletissa Ollaan sitten suomalaisia olen esittänyt, ettei sananvapaus ole mikään irrallinen ja absoluuttinen asia. Väitän että se on mielipiteenvapauden teknillinen toteutus. Tällä hetkellä on ilmeistä, että tekniikka on jäänyt jälkeen yhteiskunnan ja yksilön kehityksen luomista tarpeista.

Autonkatsastajat tutkivat joka vuosi, ettei kukaan pääse ajamaan kadulla teknillisesti vanhentuneella, liikenneturvallisuuksensa vaarantavalla ajopelillä. Mutta mielipiteenvapauden tekniikka on eräiden käsityksen mukaan sitä tehokkaampi, mitä vanhentuneempi se on. Olen kuitenkin varma siitä, että edistyneen sortaminen tässä asiassa voi sekin tulla vaaralliseksi yleiselle turvallisuudelle.

Kolme mahtia taistelee maassa mielipiteenvapauden periaatteen, keskustelunvapauden ja ilmaisunvapauden toteuttamista vastaan. Yksi niistä on poliittinen, toinen taloudellinen ja kolmatta nimittävät sen kannattajat mielellään moraaliseksi. Kaksi ensinmainittua esiintyy usein yhteisen lipun alla ja toimii samojen päämäärien hyväksi. Mutta vain viimeksimainittu pystyy menestyksellisesti taistelemaan myös kollektiivista mielipidettä vastaan, koska sillä on laillinen valta kerta kaikkiaan kieltää vastakkainen kanta — tähän mennessä tosin ainoastaan silloin kun se saa ilmennyksensä taiteessa.

Kollektiivilla mielipiteellä, olipa se sitten puoluetoimiston, kirkon, ateistien, maataloustuottajien, modernistien, Vapauden Akateemisen Liiton taustahahmojen tai vaikkapa vakuutusyhtiöiden sanelema, sillä on aina orgaaninsa, aina mahdollisuutensa saada kollektiivin ääni kuuluviin. Kollektiivinen mielipide on vivahteeton, ennakkopäätösten ja

Suomalainen keskustelu sananvapaudesta saavutti harvinaisen kiihkeyden ja värikkyyden Ylioppilaslehdellä 16. 11. 1959 pidetyssä keskustelutilaisuudessa. Huomaamatta näytti jäävän kirjailija Lounelan erinomainen, kysymyksen juuriin menevä alustus, jonka tässä saamme julkaista. Lounelan teesin, että Suomessa pääsee julki vain kollektiivien mielipide, vahvasti kaksi viikkoa myöhemmin Posti- ja Lennätinhallitus (ks. kirjoitus »Vääryys ja väärinkäsitys«).

suunnitelmien sitoma, vastine rahasta joka sen julkaisemiseen on hukattu. Sen ensimmäiset idut muodostuvat krouveissa erilaisten veljespiirien kokouksissa, sitten se juntataan viralliseksi kokouksissa ja lopulta isketään samoin ajattelevien tietoisuuteen ns. julkisen sanan välityksellä. Kollektiivinen mielipide ei milloinkaan ole vapaa, se on laskelmien, edunpyynnin, kollektiivisen tarkoituksenmukaisuuden sanelema. Ja sitä suojelevat lait, asetukset, juristit.

Mutta on toinenkin mielipiteen laji, turvaton ja halveksittu. Se on yksityisen ihmisen, kansalaisen ja yksilön mielipide, joka esitetään omalla vastuulla, oma nahka panttina. Sitä nimitetään kaikkein suomalaisimmalla ja kansallisimmalla taholla totuudentorveiluksi — sanotaan, että jokainen painakoon omaa lehdykäistään katujen kulmissa, sanan vapaus sallii sellaisen.

Se mikä mielipiteessä on arvokkainta, sen yksilöllisyys, sen ensi- ja ainutlaatuisuus, juuri se on voimakkaimpien poliittisten, taloudellisten ja moraalisten hyökkäysten kohde. Pannaanjulistukset, ilmoitussaarrot ja kirjaroviot todistavat, miten paljon kollektiivit pelkäävät yksilöllistä mielipidettä. Ja jos joku vielä osaisi esittää sen Eino Leinon tapaan, hänen tiensä henkiseen hirsipuuhun clisi perin lyhyt. Ensin kieltäytyisi yksi, sitten toinen lehti julkaisemasta hänen kirjoituksiaan. Hän saisi suorittaa rangaistusten ja kirjoituskieltojen kujanjuoksun oikealta ja vasemmalta tulevien lyöntien keskellä. Ja hän jäisi elämään eräiden kauniiden laulujen tekstittäjänä.

Totta kai Suomessa saa sanoa yhtä ja toista. Jos keksin hyviä ilkeyksiä valtionpäämiehestä, jos haluan sanoa pahaa lähimmäisistäni, lähimmistä naapurivaltioista, jos tahdon puolustaa korruptiota ja 50-luvun valtiollisia tapahtumia, jos kannatan kaikkea taloudellista voitontavoittelua tai jos esitän täsmälleen päinvastaista, saan varmasti sanani kuuluviin. Mutta jos olen yhdessä asiassa yhtä mieltä eräiden kanssa, toisessa eräiden toisten, silloin minun mahdollisuuteni rusikoidaan kyllä kollektiivien toimesta mitättömiksi.

Suomessa on tällä vuosikymmenellä kielletty kaunokirjallisia teoksia. Täällä on ilmoittajien lähetystöjen avulla painostettu lehtiä. Täällä on — ehkä syystä, ehkä syyttä — makuloitu poliittisia muistelmia. Mutta kuka tietää, miten paljon tapahtuu piilossa, montako lausetta vuodessa pyyhitään käsikirjoituksista julkaisijoiden keskinäisen salaliiton toimesta. Montako sellaista vastinetta, josta asianomaisella ei satu olemaan kopiota, menee paperikoriin. Montako kirjoittajaa saa yksityisiä varoituksia ja uhkauksia. Monenko yksilöllisiä mielipiteitä rukataan, jotta ne voisivat saada julkisuuden kollektiivisen mielipiteen äänitorvessa. Montako vääriä tuomiota lausutaan, montako hyvää aloitetta ja arvostelua unohdetaan, painetaan villaisella, haudataan.

Mitä Suomessa saa sanoa ja mitä ei? Vastaan omalta kohdaltani: Saamme sanoa kaikkea mikä on vaaratonta, pikkusensaatiolle tuoksahtavaa, toismerkityksistä, tavalla tai toisella »rakentavaa» kuten kaunis termi kuuluu. Vika on siinä, että me emme saa itse, omalla kyvyllämme ja päällämme vastata siitä mitä sanomme ja kirjoitamme. Kollektiivit ja joissakin tapauksissa yksityiset omistajat vastaavat meidän edestämme, halusimme tai emme.

Tähän on syynä suomalaisen juridiikan ja suomalaisen julkaisutoiminnan alennustila. Mielipiteenvapauden tekniikka on jäänyt ajastaan jälkeen.

VÄÄRYYS JA VÄÄRINKÄSITYS

Postilaitoksen erään päätöksen tarkastelua

Joulukuun 3. päivänä 1959 posti- ja lennätinhallitus teki päätöksen, joka ansaitsee monipuolista tarkastelua. Sanottu päätös sisältää, että joukko tähän asti sanomalehdiksi katsottuja julkaisuja, mm. Helsingiläinen, Tamperealainen, Turkulainen ja Pohjalainen, poistetaan postin kotimaisten sanomalehtien hinnastosta. Tästä seuraa,

että näitä lehtiä ei voida enää vuoden 1960 alusta lukien postissa sanomalehtinä kuljettaa,

että niitä ei voida enää postissa tilata sekä

että ne joutuvat liikevaihtoveron alaiseksi.

Mainittujen lehtien taholta on väitetty, että tämä päätös merkitsee diskriminaation luontoista hyökkäystä puolueettoman lehdistön taloudellisia edellytyksiä vastaan. Sitä on verrattu niiden taloudellisiin toimenpiteisiin, joilla Joseph Goebbels vaiensi Saksan riippumattoman lehdistön.

Yritän seuraavassa tutkia tätä päätöstä lähinnä kolmelta eri kannalta: (1) onko se sosiaalisesti tarkoituksenmukainen, (2) onko se (postilaitoksen kannalta) taloudellisesti aiheellinen ja (3) onko se lain- ja oikeudenmukainen.

(1) Viime vuosina on maamme sanomalehdistön joukkoon ilmaantunut uusia yrittäjiä, jotka edustavat meillä eräissä suhteissa uutta lehtityyppiä. Vallitsevasta sanomalehtityypistä ne poikkeavat lähinnä kolmessa eri suhteessa. Ensiksikin, ne saavat tulonsa yksinomaan ilmoituksista, mikä merkitsee, että ne jaetaan lukijoille ilmaiseksi. Toiseksi, niiden tekstisisältö on ollut vahvasti kulttuuripitoinen. Niiden kulttuuripoliittinen merkitys on vuosi vuodelta kasvanut. (Tämä seikka, sivumennen sanoen, on herättänyt nuoremman kirjoittajapolven, myös allekirjoittaneen, kiinnostuksen niitä kohtaan.) Viimeksi perustettu tämäntyyppinen lehti, Lapin läänissä ilmestyvä Pohjalainen, on kehittänyt pisimmälle näiden lehtien mahdollisuudet kulttuurilehtinä. Pohjalainen on oloissamme uraa uurtava k u l t t u u r i s a n o m a l e h t i, joka hyvin paikallisin voimin palvelee Lapin läänin henkistä viljelyä. (Päätoimittajana on kirjailija Lauri Kaarto.) Olisi virheellistä semantiikkaa nimittää sitä ilmoituslehdeksi — kuten postilaitos on nyt tehnyt —, sillä lehden sisällöstä oli viime vuonna alle puolet ilmoituksia ja tekstin pääosan muodosti virkeä kulttuuriteksti.

Kolmas näiden lehtien tunnusmerkki on, että ne ovat ehdottoman puolueettomia. Ne edustavat meillä harvalukuista riippumatonta lehdistöä. Sananvapauden käsitteeseen ei kuulu pelkästään sananvapaus painovapauslakimme määrittelemässä mielessä; sananvapauden käsitteeseen kuuluu (eräänä tärkeänä puolena) myös se, onko maassa tosiasiasa ja käytännössä mahdollista saada sanansa julkaistuksi. On kiistaton prosessi, että sanomalehdistömme ja suurimmat aikakauslehtemme ovat vähitellen saaneet yhä selvemmän poliittisen värin. Henkilö, joka ratkaisee kantansa jokaiseen kysymykseen erikseen, mihinkään puoluelinjaan sitoutumatta, saa sanansa yhä vähemmän kuuluviin. (Tätä sananvapauden surkastumista ovat nuoremmat kirjoittajamme jatkuvasti ja aiheellisesti valittaneet). Jos tämän hetken Suomessa aikoo perustaa uuden sanomalehden, eikä halua turvautua minikään puolueen rahoitukseen, näyttää ainoa vaihtoehto olevan, että lehden talous rakennetaan ilmoitusten varaan. Jos tämä vaihtoehto diskriminoidaan, kuten postilaitoksen päätöksessä on tapahtunut, merkitsee se tuhoisaa iskua puolueista riippumattomalle lehdistölle, ja samalla tuhoisaa iskua tosiasialliselle sananvapaudelle.

Lopputulos: ei ole perusteita sosiaalisen tarkoituksenmukaisuuden kannalta (mihin ehdottomasti kuuluu myös tosiasiallisen sananvapauden säilyminen) asettaa näitä lehtiä huonompaan asemaan kuin puoluesanomalehtiä. Vielä vähemmän on järjestystä asettaa niitä huonompaan asemaan kuin esim. yhtymien mainossanomalehtiä tai ajanvieteleviä, jotka edelleen pysyvät postilaitoksen luettelossa. Posti- ja lennätinhallituksen päätös on tältä kannalta väärinkäsitys.

(2) Toinen kysymys kuuluu: onko postilaitoksen taloudellisesti aiheellista luopua näiden lehtien kuljettamisesta? Tuottaako niiden jakelu suurempia kustannuksia kuin muiden lehtien? Vastaus on kieltevä. Tähän asti saatujen kokemusten mukaan tulee osoitteettomien lehtien jakelu, jotka lajittelematta jaetaan kaikkiin ruokakuntiin, kappaleita kohden halvemmaksi kuin osoitteellisten lehtien jakelu. Tältäkin kannalta perustuu posti- ja lennätinhallituksen päätös väärinkäsitykseen. (On tietenkin mahdollista, että päätös perustuu johonkin metafysiiseen tuntoon osoitteettomuuden ja ilmaisuuden tuomittavuudesta. Järjellisiä perusteita näiden piirteiden diskriminoimiseen ei ole; on päinvastoin perusteita niiden kiittämiseen.)

(3) Lopuksi kysymys päätöksen lain- ja oikeudenmukaisuudesta.

Sanomalehtiasetuksen (v:lta 1947) mukaan kuuluu sanomalehden käsitteeseen, ettei siinä päässä ole yhden tai useamman likeyrityksen mainosta. Sama normi koskee aikakauslehtiä. Kun esim. Pohjalaisessa ei viime vuonna ollut pääosalta mainosta, on postilaitoksen päätös sen kohdalla lainvastainen. (Tyypillistä suomalaisuutta on, ettei Pohjalainen ole tästä lainvastaisesta päätöksestä tietääkseni valittanut; se olisi voinut valittaa suoraan oikeuskanslerille, että virkamiehet eivät noudata lakia.)

Lain määräys, ettei sanomalehdessä 'saa' olla pääosalta ilmoituksia, on sitäpaitsi yhteiskunnan kehittyessä selvästi vanhentunut. Tästä on ollut merkinä se, ettei sanottua säädöstä ole tähän asti sovellettu käytäntöön. Jos sitä kuitenkin ryhdytään soveltamaan, on sitä sovellettava yhtä lailla kaikkiin lehtiin. Tätä vaatii tasapuolisuuden oikeusperiaate. Maassamme ilmestyy kymmeniä eri yhtymien ja taloudellisten järjestöjen julkaisuja, joissa on mainosta 50—100 % sisällöstä ja joita postilaitos ei ole heittänyt luetteloistaan. On myös Helsingin Sanomat, jossa on jatkuvasti ollut pääosalta mainosta. On räikeätä vääryyttä ja vastoin alkeellisimpiakin oikeusvaltion periaatteita, että mainittua aikansa elänytä normia on sovellettu ainoastaan tiettyihin

lehtiin. Niiden ilmaisuutta ei laki millään lailla diskriminoi, mikä olisikin järjetöntä; tässä on posti- ja lennätinhallitus itse ryhtynyt säättämään lakia.

Lopputulos: posti- ja lennätinhallituksen päätös on ilmeinen v ä ä r y y s, joka valtion elimen arvovallan nimessä on pikimmiten oikaistava. Oikaiseminen kuuluu joko Korkeimmalle Hallinto-oikeudelle tai oikeuskanslerille, mikäli postilaitos itse ei muuta päätöstään.

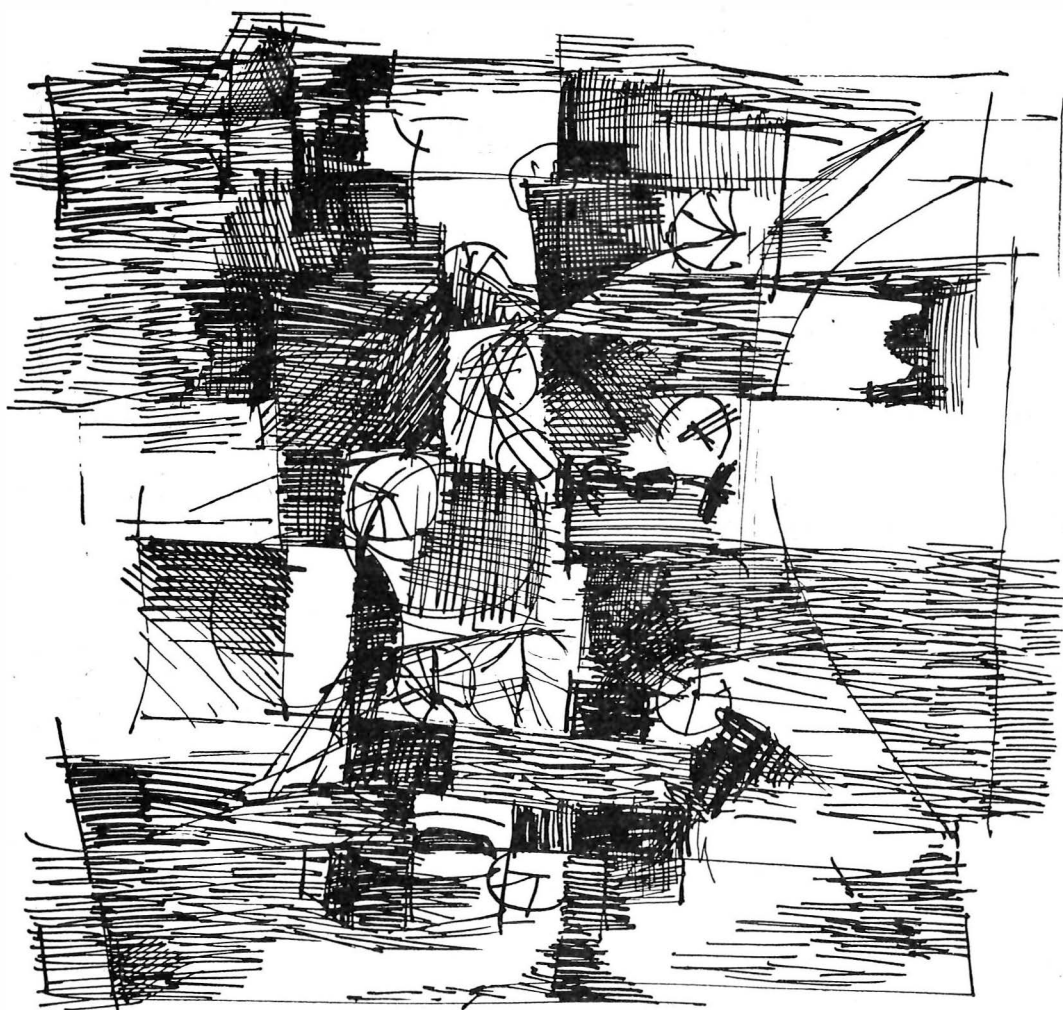
Vaikka päätöksellä ei ole silminnähtäviä asiallisia syitä, on sillä varmasti omat motiivinsa. On vaikeata sanoa varmasti, piileekö tässä vääryydessä ja väärinkäsityksessä poliittinen tendenssi. Mainitut lehdet 'imevät' nimittäin ilmoituksia puoluelehdiltä, ja niiden väittämän mukaan ovat puoluelehtien juristit jo pitkän aikaa tutkineet keinoja, joilla niihin päästäisiin käsiksi. On vaikea uskoa, että posti- ja lennätinhallitus toimisi tietoisesti sellaisen (väitetyn) macchiavellismin organina.

Toinen oletamus on, että postilaitoksen päätöksellä yritetään hankkia valtiolle lisätuloja, koska päätöksestä seuraa, että mainitut lehdet joutuvat raskaan liikevaihtoveron alaisiksi. Tämä oletamus selittäisi sen, että päätös kohdistui nimenomaan näihin lehtiin. Muilla (lain mukaan) samankaltaisilla lehdillä — kuten HS:llä ja suurten yhtymien mainossanoma- tai aikakauslehdillä — on tässä yhteiskunnassa tukenaan mahtavia poliittisia tai taloudellisia voimia. Niiden intresseihin ei posti- ja lennätinhallitus ilmeisesti uskalla kajota. Isketään sinne missä vastus on heikoin — oikeudenmukaisuuteen ja sosiaaliseseen tarkoituksenmukaisuuteen katsomatta. Ajatuskulku on kaikesta päättäen sama kuin valtiovarainministeriön alituisessa hankkeessa panna kirjallisuus liikevaihtoverolle. Sellaista on toisinaan käytännössä tasavaltamme kulttuuripoliittikka; sitä tuskin tasavallan presidentti tarcoitti uudenvuodenpuheellaan.

Hanke aiottiin ilmeisesti toteuttaa kaikessa hiljaisuudessa. Siitä on nyt tullut julkinen, ja ainakin Katsauksessa tullaan seuraamaan asian kehitystä, kunnes vääryys ja väärinkäsitys on oikaistu. On mahdollista, että muut lehdet vaikenevat. Silloin ne kuitenkin käsittävät etunsa väärin, sillä jonakin päivänä voidaan niihinkin — päivän tendenssien mukaan — soveltaa vastaavaa mielivaltaa. Nykyään ei sananvapautta tukahduteta (sen osoittaa Goebbelsin esimerkki) karkein lakkauttamispäätöksin, vaan pienin taloudellisin toimenpitein, joista muut lehdet oman väärinkäsitetyn etunsa nimessä vaikenevat.

Mitä tendenssejä postilaitoksen päätöksessä sitten piileekin — ja siitä olen voinut esittää vain olettamuksia —, tosiasiaaksi jää, että on tapahtunut vääryys ja väärinkäsitys.

Reijo Wilenius

BYSANTION

Kävelen Moskovon kujalla ja katson
pitkin jyrkästi alas laskeutuvaa katua.
Seinät tiilestä, missä rappautsa missä ei,
jaloissani irtaantunut tiilinkappale.
Ovet avautuvat, sulkeutuvat
edessä biedermeier katulamppujen.
Voi nähdä Jessenin astuvan
tuttuun metelöivään luolaan.
Takaa mädän, harmaantuneen puuaidan,
kohoaa upea sipulien rivistö.
Vastaani tulee nuori Moskova
uusilta avarilta bulevardeilta
kapein housuin, muodista villiintynyt
oikea, sellainen kuin meillä.

Bysantin perinne on kulkeutunut
merkillisen kiertoportaan kautta
tänne tasangolle, kunnes tuloksena oli
kultaa hohtelevat, synkät kirkon seinät
tai nykyiset goottilaiset asuintalot.
Laidasta laitaan tie on hoiperreltu
mutta ihmeellistä värikästä elämää
ei kohtalo täällä vielä ole sinetöinyt,
vain harvaa maata nimittää voi metafysiiseksi.

Toivomme: vielä kerran rakennetaan
uusi amiraliteetti tasasuhtainen
ilman pakonalaisia pylviä
tai paperin määräämiä ulokkeita.
Epäillä ei voida, ettei siitä tulisi
maailmankaupunki, jossa jälleen liikkuisi
vapaaksi päästettynä energia, joka
kykenisi muotoamaan tuhansin
kuvioihin edistyksen tympeän
ja ilmeettömän, yksitotisen.

Lyhentänyt
ja suomentanut
Henri Broms

Tapaus Pasternak on herättänyt maailman huomiota. Saimme jälleen lukea kirjallisen tuotteen, joka kohotti kappaleen matkaa sitä verhoa, joka peittää Bug-joen ja Tyynen valtameren rajoittaman jättiläisvaltakunnan usein niin arvoituksellista ajatusmaailmaa. Jo Dudintsevin «Ei ainoastaan leivästä» ja Ehrenburgin «Suojasää», joita kumpakaan ei taideteoksena voi verrata Pasternakin *Živagoon*, suovat katseen neuvostokirjallisuuden fasaadin taakse. Kaikki kolme teosta muodostavat yhdessä sensaation, oireen, joka kertoi kehittyvästä uudesta suuntauksesta neuvostokirjallisuudessa. Ehrenburg, Dudintsev ja Pasternak eivät suinkaan ole yksinäisiä ilmiöitä. Heidän ohellaan löydämme koko joukon vanhempia ja nuorempia kirjailijoita, jotka runoudessa, romaanin, novellin tai näytelmän alalla toivat kuuluvuun uusia ääniä, ja kohdistivat uusin termein peitetumpää tai avoimempaa kritiikkiä neuvostolämmän tiettyjä negatiivisia ilmiöitä vastaan.

Tieto puolalaisten ja unkarilaisten kirjailijoiden kapinasta viime vuosina ja heidän kirjalliset todistuskappaleensa ovat levinneet valtakuntien rajojen yli ja saavuttaneet lännessä laajempaa lukijakuntaa. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole yleisesti huomattu, että tämä liike on saanut alkunsa Neuvostoliitossa. On tuskin tunnettua, että samat tunnelmat, jotka ilmenevät puolalaisessa ja unkarilaisessa kirjallisuudessa n. vuoden 1955 jälkeen, versoivat myös Neuvostoliitossa. Pyrkimys totuuteen ja inhimillisyyteen kohosi täällä yhä voimakkaammaksi sodan jälkeen. Individualistiset virikkeet, eräiden vanhojen, yksilöllisten, kauan pilkattujen aiheiden löytäminen, sellaisten kuin rakkaus ja kuolema ja epätoivo, määräsivät tämän kirjallisuuden luonteen. Suuren venäläisen kirjallisuuden perinteiden uusi tunnustaminen, ja useiden neuvostohallituksen alkuaajan runoilijoiden uudelleen hyväksyminen olivat vahvistamassa nuorten kirjailijoiden pyrkimystä esteettömään ilmaisuun. Tutustuminen tuon ajan tuotteisiin teki heille selväksi, että oli kerran ollut aika, jolloin oli mahdollista kirjoittaa ilman puolueen ohjesääntöä.

Ymmärtääksemme paremmin tätä neuvostokirjallisuuden uutta vaihetta näyttää olevan aiheellista luonnehtia lyhyesti sen esihistoriaa valankumouksen päivistä lähtien.

Ensi aikoina vuoden 1917 jälkeen vallitsi Neuvostoliitossa rikas ja verraten vapaa kulttuuri-ilmapiiiri, joka hyväksyi mitä erilaisimmat kulttuurivirtaukset. Niinpä saattoivat — vain yhden esimerkin mainitaksemme — ns. Serapionveljekset vielä v. 1922 kuuluttaa Proletkultin kannattajien rinnalla seuraavaa uskontunnustustaan: «Emme välitä hyötyopista. Emme kirjoita propagandaa. Taide on todellista kuin elämä itse, ja se on kuin elämä itse vailla päämäärää ja mieltä, se on olemassa, koska sen täytyy olla olemassa.»

Tähän ryhmään kuuluivat seuraavat vieläkin vaikuttavat neuvostokirjailijat: Konstantin Fedin, Nikolai Tihonov, Venjamin Kaverin ja Vsevolod Ivanov.

20-luvulla vaikutti vielä Vladimir Majakovski, lahjakas ekspressionisti ja futuristi, joka teki itsemurhan v. 1930, sekä herkkätuntoinen lyyrikko Jessenin, jonka Stalinin aikakausi samoin tuhosi. Myöhemmin melko aiheettomasti sosialistisen realismin ihanteeksi julistettu Stanislavski kehitti teoriaansa ohjauksen taiteesta. Vsevolod Meyerhold ja

Vahtangov, jotka rohkeasti ja julkisesti asettuivat stalinismia vastaan ja joutuivat tämän vuoksi NKVD:n likvidoimiksi, saivat aikaan vallankumouksen näyttötaiteessa. Eisenstein, Pudovkin ja Dovshenko pyörittivät raflaavia filmejään.

Vasta 30-luku teki lopun tästä luovasta ja tyyllisestä monimuotoisesta neuvostokulttuurin kaudesta. 1930 tuomitsi suuri Harkovin taidekokous taiteellisen individualismin pikkuporvarillisenä erehdyksenä. V. 1934 julisti Maksim Gorki ensimmäisessä neuvostolaisessa kirjailijakongressissa sosialistisen realismin viralliseksi taidesuunnaksi. Samana vuonna pidetyt 17. puoluepäivät enteilivät antistalinistisen puolueoppositiion tuhoa, ja kirjailijakongressi oli alkusoitto kriittisen taidekäsityksen tukahduttamiselle. Stalinin henkilökohtainen asenne ei suinkaan tätä tukahduttamista ehkäissyt. N. 200 venäläistä kirjailijaa joutui seuraavien vuosien puhdistusten uhriksi. Heidän häviämisenä tiesi sen vapaan taiteellisen luomiskauden häviämistä, joka oli johtanut sosialistisen realismin voittoon.

Yksityiselämä oli enää sallittu vain yhteiskunnallisen elämän ilmauksena. Nyt julkaistun romaani- ja näyttämökirjallisuuden uusi sankari oli veretön homunculus, joka ilmestyi esiin «sieluninsinöörin» koeputkesta, jollaisiksi Stalin kuvaavasti kirjailijoita kutsui. Näiden hahmojen hengenelämä oli kutistettu vähimmäismäärään. Inhimillisen elämän monikerroksisuudesta, sen kriiseistä ja murhenäytelmistä ei uusi sosialistinen realismi tiennyt mitään. Ne olisivat merkinneet dekadenttia, kapitalistista rappeutumisilmiötä.

Vasta Stalinin kuolema loi uuden, kirjallisuudelle suosiollisen tilanteen. Uusi valtionjohto laski ohjakset hieman löyhemmälle ja näytti halukkaalta suunnanmuutokseen. Kirjailijat käyttivät tätä hyväkseen. Ensimmäinen ilmiö, missä kirjallinen suunnanmuutos tuli näkyville, oli melko avoin kritiikki, joka hyökkäsi viime vuosina ilmestynyttä kirjallisuutta vastaan.

Alku tapahtui huhtikuussa 1953, jolloin leningradilainen runoilijatar Olga Bergholz arvioi uudelleen Literaturnaja Gazetassa neuvostorunouden viime saavutuksia ja totesi, että useimmiten niistä puuttui tärkein: *ihmisten inhimillisuus*. Sodanjälkeisen runouden tunnekyllyyteen olivat hänen mukaansa kriitikot syynä. Runoilijoita syytettiin näet «pessimismistä ja tappiotunnelmista» jos he ilmaisivat teoksissaan surua, vaikkapa vain rakastetun poismenon johdosta. Neuvostorunouden kirjoittamaton johtosääntö oli, että sellaisen surun täytyi runossa väistyä jonkin toisen ilahduttavan tapauksen johdosta, esim. siksi, että lemmessään pettynyt onnistui ylittämään heinäkuljetuksen tuotantosuunnitelman.

Yhtä negatiiviseen käsitykseen draamakirjallisuudesta tuli kriitikko Albakin aikakauslehdessä *Novy mir*. Neuvostoliiton näytelmäkirjallisuuden sankareilla ei ollut mitään kasvoniilmeitä eikä temperamenttia. Syyn näihin puutteisiin mainitsi ensi kerran tunnettu talonpoikaishrunoilija Tvardovski *Novy mir*issä kesäkuussa 1953 julkaistussa runossaan «Loputon etäisyys», jossa hän puhuu kirjailijan tietoisuudessa vaikuttavasta «sisäisestä toimittajasta», joka yhtenänsä pitää sensuuria mielessään. Neuvostoliiton keskitason kirjallisuudesta sanoo Tvardovski:

«Näetkös — romaani vain ja kaikki on kunnossa,
kirjoittamisen uusia menetelmiä esitellään:
Nainen ja mies ovat aktivisteja
moottori ulvahtaa ensimmäisen kerran.
Puolueorganisaattori, lumimyrsky
kaikki miehet eteenpäin!
Ministeri tehdassaleissa...
ja kaikki muistuttaa ja tapaailee

sitä mikä on, tai mikä voisi olla,
ja on samalla niin kyllästyttävää
että voisi kiljua ääneen.»

Yhtä armottomasti käsittelee puolisen vuotta myöhemmin tätä kaavamaisuutta nuori kriitikko Pomerantsev. 30-sivuiseissa, huomiota herättäneessä Novy mirin artikkelissa, jonka otsikkona oli «Rehellisyys kirjallisuudessa», esittää Pomerantsev kuvitellun keskustelun lukijan ja kirjailijan välillä, jossa jälkimmäisen silmien eteen marssitetaan kaikki neuvostokirjallisuuden sankarien klišeet. Lopuksi lausuu Pomerantsev suorasukaisesti: «Minua ei viehätä tämä kirjallinen koneiden meteli, aiheiden yksitoikkoisuus, eikä kalpeiden runojen paatos.»

Totuudenmukaisuus ja rehellisyys olivat ne vaatimukset, jotka pohjasivat v. 1953 äkkiä ilmielekkiin leimahtaneen väittelyn. Toukokuussa 1954 ilmestyi Ilja Ehrenburgin pienoisromaani «Suojasää», joka myöhemmin on tullut länsimaillakin jossain määrin tunnetuksi. Sen otsikko antoi koko Stalinin kuoleman jälkeiselle kirjalliselle ajanjaksolle nimen. On huomattavaa, että muuntumiskyvystään tunnettu Ehrenburg myös myöhemmin, ilmanalan vaihduttua, on säilyttänyt kriittillisen asenteensa. Hän puuttui niiden joukosta, jotka ryhtyivät kampanjaan Pasternakia vastaan.

Symboliset termit, kuten «suojasää», «varhaiskevät» tai «kajastus» löysivät tiensä kirjallisuuteen. Niitä vahvisti mm. Hruštshevin stalinismin vastainen puhe KP:n 20. puoluepäivillä. Tänä aikakautena syntyneitä teoksia voi syvemmässä mielessä ymmärtää vain, jos ottaa huomioon tuosta ajasta lähtien Venäjän kirjallisuudelle ominaisen symboliluonteen.

Tyypillinen tässä suhteessa on Novy mirin joulukuun vihossa julkaistu Semjon Kirsanovin runo «Viikon seitsemän päivää». Runon lyyrillinen minä yrittää keksiä keinotekoisien, mekaanisen sydämen, jolla olisi samalla inhimillisen sydämen parhaat ominaisuudet. Sillä koetettaisiin pelastaa eräs kuoleva ystävä, mutta samalla sen tulisi korvata kaikki epätäydelliset eksemplaarit, «jottei sydämettömyys enää toiste palaisi takaisin». Odotuksesta iloisen mielentilansa ja toiveensa pukee Kirsanov seuraaviin sanoihin:

«Pilvien peittämään
varhaiseen hämääseen
tunkeutuu aamun-iloinen
maan uudistuminen
tunkeutuu raketin värein
Teokseen
tunkeutuu
ajatuksen rohkeuteen
sointuihin, väreihin.
Se vaatii meitä lopulta
auringon tervehtimiseen.
Muistakaa keskiöisen, pitkän
puheen virrat —
Keskusteluun vaatii lopulta
avoimeen, kaikkialla
ilman arkaa kuiskintaa:
Uhkaako meitä tuho, häviö?»

Yleensä on tämä suojasääkirjallisuus täynnä yhteisiä piirteitä ja kosketuskohtia sekä sisältöön että aihepiiriin nähden. Eräässä suhteessa menee kuitenkin Dudintsev pitemmälle kuin useimmat hänen edeltäjänsä. Hän kuvaa yksilön nousua kollektiivia vastaan. Tämä piirre,

yksilöllisyys, näyttää oireelliselta neuvostoyhteiskunnassa, sitä tapaa erikoisesti nuorisossa:

«Kapealla polulla, joka vie joelle
Irtysiiä kohti,
menen ei — kukaan
kuuluva ei — kenellekään
pyrin ei — kenenkään luokse, en mihinkään.»

Nämä nuoren runoilijan Viktor Bokovin säkeet ovat tyypillisiä neuvostonuorison piirissä leviävälle tunnelmille. Ne ovat selvästi oppositiossa julkiseen, viralliseen ja pakolliseen optimismiin. Nuoret ihmiset puolustavat oikeuttaan yksityiselämään ilman nuorisoliikkeen tai puolueen asiaan sekaantumista. Näytelmässä «Petrarcan sonetti» kieltäytyy puolueen jäsen Suhodolov tekemästä tiliä rakkaudestaan piirikomitean sihteerille:

«— Ei, näistä kysymyksistä en voi puhua kenenkään kanssa. Elämässä on asioita, jotka ovat vaikeampia ja korkeampia kuin tavalliset käsitteemme.

— Istu ja kirjoita selonteko!

— En kirjoita mitään.

— Pidä varasi... älä sitten valittele myöhemmin!

— Eräs venäläinen klassikko on sanonut, ettei isän tule puhua pojalleen suhteista vaimoonsa, vaikka nämä suhteet olisivat miten puhtaita tahansa. Miksi emme voi noudattaa lakeja, jotka korkea moraali on sanellut.

— Kuka tuon on sanonut.

— Dostojevski.

— Kenen kanssa kieltäydyt keskustelemasta. Puolueenko?

— Ymmärrä nyt että on olemassa asioita, joista ei voi puhua puolueen kanssa.»

Hallitseva teema, jota yhä uudelleen käsitellään, on niiden yhteiskunnallisten suhteiden kritiikki, jotka stalinistisena aikana syntyivät. Dudintsevin teos on kuin Milovan Djilasın teoksen «Uusi luokka» kuvitusta. Havainnollisesti esitetään jyrkkä ero hallitsevan luokan ja kansan elintavan välillä. Kun toimihenkilöillä ja byrokraateilla on kaikki etuoikeudet ja he kykenevät hankkimaan itselleen kaivatun ylellisyyden, omistavat alaiset vain sen välttämättömän mikä tarvitaan hengissä pysymiseen.

Yhteiskunnalliset vastakohdat ovat myös vuoden 1954 alussa ilmestyneen näytelmän «Vieraat» aiheena: Kirbitshevin perheeseen tulee vieras Moskovasta. Hän on korkeassa virka-asemassa vallasta ja arvonnasta nauttiva perheen poika Pjotr, joka paljastuu välinpitämättömäksi karriäristiksi, jonka alaisena kokonainen joukko ihmisiä saa kärsiä. Hän sanoo itsestään:

«Vastuunalaisen viran hoitaminen on raakaa käsityötä. Puhutaan hyvyydestä ja inhimillisyydestä, mutta työ ei sellaista salli. Ei. Valtion mekanismi on, näes, kuin orkesteri. Jos tahdot soittaa mukana, on katsottava tahtipuikkoon. Täytyy vain osata mukautua rytmiin.»

Vastakohtana on hänen isänsä, ansioitunut kommunisti, vallankumousvuosien vanhempaa ikäluokkaa. Hän sanoo harhautuneelle pojalleen:

«Maa voimistui ja kansa vaurastui. Ja silloin alkoi vähitellen, huomaamatta ilmestyä näköksälle sinun tapaisesi tyyppi, hyvinsyötetty, ylpeä virkamiespamppu, joka on menettänyt kosketuksensa ihmisiin.»

Tässä esitetty ikäluokkien konflikti näyttelee monessa muussakin teoksessa pääosaa. Usein näyttäytyvä tyyppi on juuri vanha ansioitunut kommunisti, joka kokee pettymyksen tarkastellessaan tapahtunutta

yhteiskunnallista kehitystä ja vähitellen syntyneen «uuden luokan» edustajia. Toisinaan lyövät nämä veteraanit kättä nykyisen hallitusluokan ohitse, nuorimman ja samaten pettyneen polven kanssa.

Meidän päiviemme poliittisten tapahtumien metelissä ja kiireessä osoitetaan yleensä verraten vähän huomiota sille hiljaiselle kehitykselle, mikä Venäjän henkisessä elämässä on tapahtunut. Kuitenkin se on historialliselta kantavuudeltaan huomattavampaa luokkaa kuin mikään suurella lehdistömetelillä vastaanotettu Hruschtshevin repliikki. Historia osoittaa, että verkkaan tapahtuvat muutokset kuvastuvat usein ensinnä kirjallisuudessa. Venäläisen kirjailijan Saltykov-Štšedrinin rivit, jotka hän kirjoitti aikaan, jolloin venäläiset maaorjat vapautettiin, saavat tällä hetkellä sattuvan pätevyuden, jos ne sovitetaan nuorimman neuvostokirjallisuuden yhteyteen:

«Se oli aikaa, jolloin ajatuksen täytyi kulkea tuhansia sivuteitä saadakseen kerran, vaikkapa vain silmänräpäyksen ajan sanan välkkymään toivon valona, tulevan uudistuksen tähtenä. Ja mitä ankarampi oli ulkonainen ote, sitä lujemmaksi vahvistui totuudenystävien mielissä usko tulevaisuuteen.»

Kotimaista kaunokirjallisuutta

VEIJO MERI

IRRALLISET

Otavan proosapalkinnon 1959 miljoona markkaa saanut teos. »Kertakaikkiaan paras suomalainen romaani 1959.« (Pentti Saarikoski, Ylioppilaslehti)

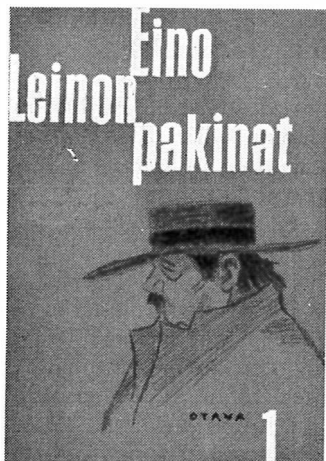
2. painos. 245 sivua. 600:—, kangask. 800:—.

PAAYO RINTALA

Jumala on kauneus

Ensimmäinen suomalainen taiteilijaromaani. »Ehjä taideteos, vaativan aiheen itsenäisen toteutus.« (Pekka Tarkka, HS)

3. painos. 285 sivua. 700:—, kangask. 900:—.

Kevään suuri kirjallinen ja kulttuuripoliittinen sensaatio:

EINO LEINON PAKINAT

I—II

Ilmestyy maaliskuussa.

★ ★ ★ ★ ★
★ ★ ★ ★ ★
OTAVA

— seitsemänkymmentä
vuotta luovaa kustannus-
toimintaa

pekka lounela

Kansan Utisten nimimerkki Leikkaajalle minun on kerrottava pieni satu. Hän puolustelee nimittäin Suomen elokuva-arkiston kehnoa toimintaa ja väittää, että arkisto on korkeampi hyvä kuin elokuvakerhot.

Siis: oli kerran köyhä mies, jolla oli yksi lypsävä kuttu. Maito riitti pitämään miehen hengissä, mutta ei tarjonnut mahdollisuuksia erikoisempiin makumässäilyihin. Mies ajatteli: mitä minä aina tätä laihaa maitoa juomaan, kerran täytyy saada kunnon pihvi. Niinpä hän teurasti kuttunsa, valmisti juhla-aterian, söi räätteet seuraavana päivänä ja kärsi sitten nälkää kunnes kuoli.

Elokuva-arkisto ei ole olemassa kansainvälisiä eikä liioin kenenkään yksityisen henkilökohtaisia tarpeita varten. Sen on palveltava meidän suomalaisissa erikoisolosuhteissamme: palveltava sivistystä, kuten kansa- ja oppikoulun sekä yliopiston, kirjastoista ja museoista puhumattakaan. Arkisto ei ole verrattavissa mihinkään kouluun; ja vaikka olisikin, alakansakouluja ei saa lakkauttaa, jotta yläkansakoululaiset saisivat väljemmät tilat — siitä seuraisi vain yläkoulun muuttuminen alakouluksi. Kaupunginkirjaston lukusalia ei saa muuttaa kirjavarastoksi, jotta kirjastonhoitaja voisi kerskata olevansa entistä suuremman kirjamäärän haltijana ja saisi paremmin määrätä kenelle niitä lainaa. Leikkaaja tietää, että elokuvakerhot, lukusalin käyttäjät, ovat lukuisat ja innostuneet. Nyt hän tukee niitä, jotka tahtovat panna niiltä kirjat ja lehdet lukkojen taakse. Sepä vasta keskiaikaista sivistyspolitiikkaa.

Suomen Elokuva-arkistolla on ollut monta vuotta aikaa osoittaa, pystyykö se mihinkään. Ei ole pystynyt, paitsi lyömään jalat alta vilkkaasti toimineelta elokuvakerho Studiolta. Uskoni mukaan ei tule nykyisissä puitteissa pystymäänkään, ja tämä on — kuten Leikkaaja mainiosti tietää — myös henkilökysymys: ihmisten kasvattaminen uuden taiteen ja uuden sivistysmuodon ymmärtämiseen vaatii enemmän avarakatseisuutta, mielikuvitusta ja ennakkoluulottomuutta kuin sopivan tietomäärän ammentaminen ennestään tyhjiin kalloihin.

Arkisto voi turvata olemassaolonsa ja kehittymisensä yhteistyöllä kerhojen kanssa. Nykyisellään se vartioi hallussaan olevia filmejä mustasukkaisen sairaalloisesti, ikäänkuin ne pilaantuisivat siitä, että mahdollisimman moni saisi tutustua niihin. Välitystoiminta toisi sille tuloja, mutta se kerjää lahjoituksia, Leikkaajan mukaan määräprosenttia kerhojen jäsenmaksuista, suostumatta omasta puolestaan mihinkään palveluksiin. Jos köyhyys on itse aikaansaatu, sitä on vaikea muiden auttaa. Jos tyhmyys alkaa tarttua, mikään rokotus ei auta sitä vastaan.

Tästä näyttää muodostuvan vastauspalsta kaikenlaisille tekeytyjille. Nimimerkki Oka alias Kauko Kare tiedustaa erään keskustelutilaisuuden selostukseen liittämini vastineen johdosta, mikä on taistelevan liberaalin asenne «1) routavuosina, 2) syyshallojen vuosina».

Routavuosina Suomi ei ollut itsenäinen tasavalta. Nyt on. Taistelevan liberaalin asenne kehittyy olosuhteiden mukaan. Tsaristisen järjestelmän tukema ja sitä tukeva vanhoillinen byrokratia haittasi itsenäistymispyrkimyksiä, siksi taisteleva liberaali Eino Leino hyökkäsi suomettarelaisia vastaan. Tällä hetkellä «itsenäisyyden» nimissä edesvastuuttomasti toimivat vanhoilliset voimat vaarantavat jo saavutetun itsenäisyyden.

Kare on kunnostautunut Snellmanin ihailijana. Hän voisi tehdä johtopäätöksiä siitä, että ajattelijamme suuntasi toimintansa sisäistä sortoa vastaan ja jätti Puolan kapinan puolalaisten huoleksi, niin ikävältä kuin se hänestä tuntuikin. Itsenäisyyttä ei pidä kokeilla, se pitää kokea. Jos vapauden puolesta halutaan taistella, on turha osoittaa sanomaansa suuren maailman matkusteleville johtajille; omat matkustelevat johtajat pitävät huolen siitä, että ilmapiiri omassa maassa on vapaalle, luovalle työlle soveltumaton. Kare tunnustaa ainoastaan kollektiivien ja suuren pääoman sananvapauden; niin teki tsaristinen systeemikin, joka karakoitti yksityiset ajatustensa ilmaisijat Siperiaan.

Tasavallan presidentti on ottanut kantaa uudenvuodenpuheessaan luovan kulttuuritoiminnan puolesta. Vahinko, ettei niin ole tehnyt K. A. Fagerholm, Tuure Junnila, Väinö Leskinen, Jussi Saukkonen, ei edes V. Merikoski. Ehkä heillä on ollut este? Ellei ole muuta arvoa kuin rahan arvo, ja sekin horjuu, niin minusta on tarpeetonta äänestää.

Helsingin Sanomat valitti pääkirjoituksessaan 29. 12. sitä, ettei sivistyneistö enää harrasta riittävästi politiikkaa. Tästä muka johtuu osaltaan «jatkuva kansalaismoraalin rappio», valtiollinen korruptio, kavalukset jne. Mutta H.S. hyväksyy ainoastaan sellaisen sivistyneen politiikkaan osallistuvaksi, joka tukee sen omia mielipiteitä ja purkauksia. Samoin tekee Uusi Suomi, porvarislehti, jossa ei käsitelty varatuomarin ja kirjailijan eikä maisterin ja maisterin pamfletteja. Mitä aktiivisemmaksi «varsinaisen sivistyneistön» panos politiikkaan tulee, sitä kiuasallisempaa, suututtavampaa se näyttää olevan. Mutta tekopyhyyttä hän on monenlaista, kuten HS:n artikkelin laatijan:

«Akateemiselta kansalaiselta on lupa odottaa persoonallisia kannanottoja päivän poliittisiin kysymyksiin myöskin silloin, kun ne eivät täysin vastaa hänen oman puolueensa näkemystä.»

Niitä kannanottoja ei vain puolueiden eikä pääoman päivälehdissä julkaista. Eikä niistä rumpua lyödä. Asianomainen akateeminen henkilö yritetään vain siististi diskriminoida. Jos massa-ajattelua vastustetaan, on myös tuomittava akateeminen massa-ajattelu, joka käy sitä paksupäisemmäksi mitä paksummaksi akateeminen massa muodostuu.

H.S. tekee loppulauseen: «Julkisen elämän politisoiduttua siinäkin määrin kuin meillä nyt on tapahtunut ovat monet arvovaltaiset kansalaiset pidättyneet julkisista kannanotoista peläten tulewansa leimatuiksi määrättyllä puoluevärillä. Heidän panoksensa puuttuminen päivänpoliittisesta keskustelusta on kuitenkin yhteisen edun kannalta osoittautunut vahingolliseksi.»

Hienoa: sivistys onkin lopulta = valta.

Kaupunkilaisuutta ja nousukkuutta

Maamme väestöä ei suinkaan voi moittia laiskuudesta, kun on kysymys kannanotoista yleisiin asioihin. Vuosi vuodelta reagointi tuntuu yhä herkkenevän. Tämä on yhteydessä väestön jatkuvaan kaupunkilaistumiseen ja yhteiskunnan yleiseen teollistumiseen. Polttavat asiat hypähtävät miltei huvittavalla tavalla pinnalle, niitä käsitellään mielet kuumina, ja hetken aikaa kiehuttuaan keitos saa siirtyä sivuun jäähtymään ja toinen nostetaan tulelle.

Reagoinnin nopeus merkinnee kaupunkilaisyhteiskunnassa usein myös pinnallisuutta. Massatiedotusvälineiden lietsoma mieltentuohu leviää kuin huhu siipien kantamana nopeasti ryhmästä ryhmään, yksilöstä toiseen, ja henkilökohtaisen harkinnan saa korvata tarjottujen ajatuskuvioiden valmiiksi piirretty hahmo. Joukkoliikkeille tutun lainomaisuuden mukaan asiat ovat tässä mielessä samanarvoiset: riittää, että kantaa otetaan väkevästi, tähdellisyys ja merkityksen porrastus on tarpeeton.

Yleisen mielipiteen jälkiä seuraillessa tuntuu siltä, että olemme viimeinkin joutuneet surullisella tavalla riistoyhteiskunnan ruuaksi. Epäluuloisuus, kalvava kademieli kertoo, että käsistämme riistetään työmme herkulliset hedelmät jonkin toisen yhteiskuntaryhmän hyväksi. Taloudellinen ahdinko ei suinkaan johdu siitä, että sotaa käytiin ennen kaikkea rahalla, vaan syynä on tuotoksen jakaminen epätasaisesti suosikkiryhmien eduksi. Syypäänä on kansan-

edustuslaitoksemme, ei tosin kokonaisuudessaan vaan merkittävältä osaltaan. Se on siksi kivittämisen lähin kohde, jonka arvovalta, siis tasavallan arvovalta, voidaan sotkea lokaan moraalisten näkökantojen kolkuttamatta mieltä.

Ajatustottumukset jakavat Suomen kansan tämänpuolisiin ja toisikalaisiin. Viiva menee maaseudun ja asutuskeskusten välistä, se aukeaa railona kuin paraskin raja.

Historiallisen edellytyksen tälle kansanosien muodostumiselle antaisi maassamme alkuperäinen maaseutu- ja kaupunkikulttuurin jyrkkä erottaminen toisistaan. Tämä on kuitenkin yhteiskunnallemme outo piirre. Kukaan ei voi toisissaan perustella väitettä, että kaupunkiemme suojissa olisi kehkeytynyt omalaatuinen kulttuuripiiri, joka asuisi muurin takana työntämättä juuriaan ympäröivään talonpoikaiseen väestönosaan. Vaikka tapojen ja tottumusten, rakennustyylien ja puvun erikoispiirteiden virta on hiljalleen solunut kaupungeista maaseudulle, se ei merkitse sitä, että vuorovaikutus olisi pysähtynyt tähän ja että luovaa voimaa olisi ollut vain asutuskeskuksissa. Yhteiskuntamme on hämmästyttävällä tavalla vahvasti talonpoikaista juurta. Se on sitä sekä pitämystensä että yhteiskunnallisen järjestyksensä vuoksi. Ja kuinka muutoin voisi ollakaan maassa, jossa säätykierto on nopeata ja jossa talonpoikaisto on saanut kehittyä vapaana feodaalisesta käskyvallasta.

Olen itse niin naiivi, että väitän suurimmalta osaltaan maaseutulähtöisen kaupunkilaisväestön katkeruuden johtuvan henkisestä juurtumattomuudesta elinympäristöön. Katkeruus johtaa kateuteen, kateus puristaa kyljestään toran, tora vie riitaan ja riita kelpaa puolueen ohjelmajulistukseksi. Toisaalta asutuskeskus väikyy monen maaseutulaisen silmissä kultaisena kaupunkina, jonka satamaan onnen laiva laskee purjeet leudoista tuulista mukavasti väristen. Luullaan, että kaupunkilaisen elämä on myötämäkeä, että onni ja menestys löytää tienä hänen luokseen ihan itsestään.

Psykologiset lähtökohdat kaupunki- ja maaseutuväestön toralle ovat siis mitä edullisimmat. Mutta sen ohella tämän teollistuvan maan valistuneisuudestaan kuuluisa kansa osoittaa mitä suurinta tietämättömyyttä, kovakalloisuutta ja kykenemättömyyttä vähänkään pitempiä askeleita ottavaan ajatteluun. Lukutaito ei vastoin Geze-liusten luuloa olekaan vienyt mielen ylennykseen ja valistuneisuuteen, eivätkä siihen näy johtavan kunnalliset keskikoulut sen enempää kuin kahdeksanluokkaiset lyseot. Väliin on tullut muita teki-jöitä.

Tärkeimpänä niistä näen nousukasmaisuuden, joka meillä on syntynyt vasta nyt kun kaupungeista voidaan täällä jääkarhujen maassa todella ruveta puhumaan. Sillä on aina edellytyksenä henkinen juurtumattomuus. Puuttuu jämerä asenne, ei ole perinnettä, mihin verrata. Tältä kannalta ajatellen yhteiskuntamme historiallinen talonpoikaisuus ei kenties olekaan vain myönteinen tekijä. Uudenaikaisen konekulttuurin aalto on äkkiä, ilman varoitusta heittänyt pinnalle henkisen irtolaisväestön, jonka vaikutus on niin valtava, että sen ärtymys myrkyttää koko kansan mielen. Tiedotusvälineiden vastuuntunnon käyttö ja puoluepolitiikan repiävyys ovat siitä vain oireita; ne eivät ole sairauden syy, eikä näin ollen paran-

tamistoimenpiteiden pääpainoa ole kohdistettava niihin. Tarvitaan yhteiskunnallista tutkimusta, joka selvittää syntymässä olevan kulttuurimuodon sisäiset edellytykset ja sen soveltuminen historiallisiin yhteyksiinsä. Käymme parasta aikaa koulua, jossa opetetaan, että ihmisessä ei ole vain taloudellista hyötyä tuottavaa lihasvoimaa, vaan että hänessä sittenkin lepattaa jonkinlainen liekki, jota voi sanoa vaikka hengeksi.

Veikko Anttila

Romaanin hätä

Kirjallisuuden markkinatutkimus osoittaisi selvin numeroin, miten paljon ns. sotaromaaneja nykyisin julkaistaan ja luetaan. Tutkimus ei ole vielä edes Gallup-tiedustelun asteella ja tieteestään ylpeät sosiologit nähtävästi heräävät viimeiseksi. Osaksi se johtunee tiedemiesten taaksekatsovasta viisaudesta, jolla on henkilökohtaisesti paljon pelastettu mutta yleisesti paljon petetty. Tutkimus olisi kuitenkin verisen tärkeä ja kaipaa jatkuvaa hoputtamista. Sillä tuntemattomana pidetty rintamasotilaamme on vakiintumassa eräänlaiseksi Robin Hoodiksi, joka huolimatta neuvokkaasta toiminnastaan parissa sodassa tuskin kelpaa ihanteeksi koko sukupolvelle. Ei ainakaan väärin käsitettynä: «Koskela Suomesta. Syö rautaa ja paskantaa kettinkiä».

Näitä ajattelin matkustaessani siinä Pohjanmaan pikajunassa, josta oli joulun alla heitelty ulos kapitalistien kiitotavaranyyttejä. Henkilökohtaista etua ajattele-matta. Uusi Suomi esitti siirtotyöläisten mellastelun paitsi uutislehtenä myös pahentuneena isänmaanystäväenä. SKP:n päämajan kanta tähän kiukunpurkaukseen on kuitenkin lähempänä tiedettä. Linnan sanoin: »Taas Suomen karhu elämoi, se nosti kämmmentä ja löi». Oma mielipiteeni on kir-

jallista laatua ja jäänee sen johdosta kannatusta vaille.

Kuitenkin: 'kansansielun' mukaiset toimintamuodot saavat ilmauksensa kirjallisuudessa. Nykyisin vallitsevan dokumenttivillityksen juuria on etsittävä lähinnä psykologian alueelta ja viimeiseksi 'kirjallis-taiteellisen aluevaltauksen' piiristä, kuten esteetikot yleensä tekevät. Romaanitaiteen tehtävät ovat monet ja näkyvin niistä on normatiivinen, joka esteettisen kertoimen avulla »vie ajattelua eteenpäin». Luvan saatuaan ovatkin kirjailijamme järjestyneet ammattikunnittain siten, että vain kättilöt ja hortonomit lienevät enää vailla omaa dokumenttiaan. Puute koskee lisäksi sivistyneistöä. Sivistyneistöä in extenso.

Valituksia on julkaistu siitä pitäen kun Seitsemän veljestä todettiin barbaariseksi. Tilanne on tänä päivänä sama, ellei vielä kärjistyneempi. Tosin on saatu Papin poika, Säädyllinen murhenäytelmä ja Isänmaan parturit: näihin ei kuitenkaan uskota. Pidän varmana, ettei eklektinen ja erikoistunut sivistyneistömme tule koskaan saamaan romaaniaan. Siihen nähden ovat yritykset ilmentää suomalaisuuden ylärakennetta tuottaneet liian kapeita tuloksia. Mikäli olisin kirjailija tai kuuluisin sivistyneistöön yrittäisin viimeiseksi joutakin niin mahdotonta. Tähän olen päättänyt kotimaista kirjallisuushistoriaa lukemalla. Näin:

Sotavuosien jälkeen 'psykologinen romaani' tuli muotiin dokumenttikuvausten ohella. Tämä etupäässä Tarkiaisen heiniä seulo-va kirjailijakunta kokosi turpean haasian, jota purettaessa on löydetty enimmäkseen vain valetieteellisiä pahnoja. Todellisuudessa Haanpää ja Pekkanen julkaisivat lähes ainoat psykologiset teokset, koska heillä ei ollut varsinaista tarvetta niitä ohjelmallistaa. Kun työ havaittiin tuloksettomaksi siirryttiin kiireimmiten 'intuitiivisen kansankuvauksen' pariin: 50-luvun kahden puolen kainuismi

vallitsi yleistä suuntaa. Nykyisin Kauppisen iskusana käsitetään solvaukseksi, koska Huovinen on villiytynään kirjailijana tyhjentänyt sen mahdollisuudet.

Vaikeampaa kuin mennä neulansilmän lävitse on kuitenkin mennä kustantajan ja myöhemmin kriittikkokunnan ovien kautta ilman selvää tarkoitusta: olen työläiskirjailija, yhteiskuntakirjailija, sivistyneistökirjailija... Sotaromaani on tätä nykyä siksi vakioitunut, ettei sen loppua enää tarvitse ennustella: Veijo Meren Manillaköysi kiertyi tiukasti tämän mätäpaiseen ympärille. Pelkkä sotaromaanin katoaminen markkinoilta ei kuitenkaan vie puusta pitkään. Yhteiskuntaromaanin nimissä on jo kronikoitu rakennustyömaasta asuntopulaan asti ja luvassa on Mauri Sariolan tapaisen kirjailijatyypin valtakausi, joka pyöräyttää romaanin vuodessa ja kaksi parhaassa ylioppilaille, veronmaksajille, lääkäreille ja muillekin sikäli kuin suinkin ehtii. Lehdistä olen lisäksi luenut, että ankarana tunnetun puutteen poistamiseksi on julistettu kilpailu nykyaikaisromaanista.

Aikoinaan käytiin tuloksetonta keskustelua siitä, mikä on perimmältään ns. työläisromaani. Tai työläiskirjailija, mihin ei saatu myöskään vastausta. Luullakseni tämä on selitettävä perustein: alussa oli romaani sinänsä, nyt on romaani epiteetteineen. Miten näiden liitännäisten tarpeellisuus selitetään romaanin taloudessa? Kysymys on edelleen avoimena. Sosiologisen tutkimuksen viivästyessä lienee sopivinta lavastaa arvostelulautakunta ja kaksisataa nykyaikaisromaania saman pöydän äärelle: nimike on epäilemättä yleistä laatua ja käsittänee sivistyneistöromaanin edustuksen lisäksi ao. dokumentin myös hortonomeille. Semminkin kun suomalaisen hortonomin elämää ja työtä on kirjallisuudessamme perin vähän käsitelty.

Erno Paasilinna

OI KALLIS SUOMENMAA

Suomenmaassa tapahtuu ihmeellisiä asioita. Elämme merkittävää aikaa. Tuskin kuluu kuukautta, ettei satu jotain ennen kokematon, sensaatiomaista. Ken vielä epäilee asiaa, avatkoon jonkin suuren ilta- tai kuvalehden. Tapahtuu, että rouva pääsihteeri kavaltaa miljoonia haltuunsa uskotuista varoista. Sattuu niin, että everstiluutnantti evp. liikkuu metsästysmaillaan. Samaan aikaan samoilla seuduilla liikkuu muuan toinen seurue metsästysaikeissa. Mitä sen jälkeen tapahtuu, ei jää enää keneltäkään salaan. Sen tiedottamiseksi koko kansalle pannaan käyntiin koko nykyaikainen tiedotusjärjestelmä.

On hyvä, että väärintekijöiden korvia pidetään kuuma oikeutta vaativalla kirjoittelulla. Lehdistön tehtävänä on eräältä osalta olla julkinen omatunto; kolkuttaa ja ravistaa hereille, muovata yleistä mielipidettä väärintekijöitä vastaan. Kun lehdistö näillä asioilla liikkuu, sen merkitystä ei pidä aliarvioida. Mutta kun kirjoittelun takaa alkaa liian selvästi häämöttää kustantajan kaupallinen päämäärä, sensaatiohakuisuus, pyrkimys painosten lisäämiseen, tulee ajattelevalle lukijalle paha maku suuhun. Kun itsessään mitätöntä housukäräjäjuttua imeskellään ilta- ja kuvalehdissä kunnes koko asiassa ei ole mitään makua jäljellä, on lehdistön tehtävä julkisen moraalinkin kannalta väärin käsitetty. Lehdistön kirjoittelusta tulee silloin, mitä se ikävä kyllä pyrkii liian usein muutenkin olemaan: pelkkää sanojen kaupittelua; pahempaakin — sosiaalisten kaunantunteiden ja vahingonilon pöyhimistä.

S.

Tämän numeron mukana toimitetaan Katsauksen tilauskortti niille, jotka eivät vielä ole tilanneet Katsausta 1960 (kuusi numeroa).